

Борис ВУКИЋЕВИЋ*

СВЕТА СТОЛИЦА И ВОДЕЋЕ ЗАПАДНЕ ЗЕМЉЕ – САД, ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ФРАНЦУСКА – У ХЛАДНОРАТОВСКОМ ПЕРИОДУ

ОД ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ДО УСПОСТАВЉАЊА ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА

Света Столица, као руководеће тијело Римокатоличке цркве, али и самосталан субјект међународног права, има сједиште у Европи и, премда та чињеница није само техничка ствар, ипак треба нагласити њено присуство и на осталих пет континената. Природно, историја и култура, колико и географија, одређују њену укоријењеност у Европи, но, *она се сматра енџинџејом са сједиштем у Европи, а не (само) европским енџинџејом*. У том смислу, односи Свете Столице и Сједињених Америчких Држава (САД) имали су и данас имају посебан значај. То је изнад свега био случај током хладног рата када су САД биле веома активне на европском континенту који се нашао у средишту биполарног, подијељеног свијета. САД су биле учесница КЕБС-а, а потом су постале чланица ОЕБС-а (што је случај и са Канадом). Такође, са европским земљама и Канадом, САД су везане у оквиру НАТО-а. Економски, војни и културни утицај и присуство, поред, свакако, политичког, ни данас се не могу занемарити, а то посебно није смио бити случај у вријеме када је Европа била подијељена, а Западна Европа се практично налазила под заштитом Америке.

Иако су САД и Света Столица у вријеме хладног рата, а посебно у вријеме обнове хладног рата током 1980-их биле стратешки

* Доц. др Борис Вукићевић, Универзитет Црне Горе, Подгорица

савезници, њихови односи кроз историју су повремено били, међутим, далеко од савезништва или стратешког партнерства. У САД је дуго времена постојало јако антикатоличко расположење, које је спрјечавало успостављање дипломатских односа са Светом Столицом. Противници успостављања односа тврдили су да је такав вид дјеловања у супротности са америчким уставним принципом, да су црква и држава одвојене. Међутим, успостављање дипломатских односа са Светом Столицом ни у ком случају не значи успостављање католичке вјере као државне у САД.¹ Такође, не смије се пренебрегнути да је Света Столица не било која вјерска организација већ и субјект међународног права, који шаље и прима дипломатске представнике једнако као и други субјекти-државе.

У току постојања Папске државе, средином XIX вијека, од 1848. до 1868, САД су имале прво отправника послова, а потом и министра резидента у Риму. Предсједник Полк² је примијетио значај да САД буду директно представљене код папе, и пред Конгресом је нарочито истицао трговинске интересе. Представник у Риму ће одиграти и значајну улогу у спречавању да Папска држава призна Конфедерацију америчких држава током Америчког грађанског рата. Ипак, у циљу смањења трошкова, Конгрес је 1867. године укинуо давање средстава за финансирање представништва у Риму, што је резултирало његовим затварањем.

Ипак, предсједник Рузвелт (Franklin Delano Roosevelt) именовao је 1939. Мајрона Тејлора (Myron Charles Taylor) као свог емишара, што је био потез прије свега координиран са другим акцијама америчке спољне политике, усмјереним на јачање дипломатских веза прије уласка у Други свјетски рат. Овај потез наишао је на жестоке критике протестантског јавног мњења и бројних организација, а чак и кад је земља ушла у рат неки напади због именовања „илегалног амбасадора” и даље су постојали, без обзира на патриотско затишје.³ Кад је 1950. предсједник Хари Труман (Harry

¹ Nicholson, Jim, *The United States and the Holy See: the Long Road*, Rome, 2002, p. 40.

² Џејмс Полк (James K. Polk) је био предсједник САД од 1845. до 1849. године.

³ *FDR, the Vatican, and the Roman Catholic Church in America, 1933–1945*, Edited by David B. Woolner and Richard G. Kurial, New York, Basingstoke, 2003, p. 179–180.

S. Truman) одлучио да пошаље новог емисара Марка Кларка (Mark Wayne Clark), ова одлука је поново наишла на жесток отпор. Бијела кућа је примила 1.069 писама протеста и свега 186 писама подршке за именовање емисара код папе⁴. Јануара 1952. Кларк је одустао од номинације, а Труман, не желећи да поново узбурка јавно мњење, одлучује да не именује новог емисара при Светој Столици.

Чини се парадоксалним да је, у тренутку највеће антикомунистичке параноје, изазвала буру могућност приближавања Светој Столици, која је могла бити логичан и стабилан савезник у борби против комунизма. Ипак, антикатолички осјећај, дубоко укоријењен у доминантно протестантском јавном мњењу и, још више, загрижени антикатолицизам утицајних протестантских сенатора, није попуштао ни у таквом времену. Постоје мишљења да је Труман, желећи да испуни лично обећање дато папи Пију XII, а да се истовремено не замјери јавности, у ствари именовао Кларка, знајући да он није популаран у Сенату, а и да није нарочито жељан да добије тај положај. Но, било како било, сљедећи предсједник Двајт Ајзенхауер (Dwight D. Eisenhower) неће ни покушавати да именује новог емисара, поучен непријатним искуством свога претходника. Са Светом Столицом постојали су једино неформални контакти, у којима је нарочито важну улогу играо кардинал Спелман⁵. САД нијесу ни могле ни смјеле у потпуности да се одрекну сарадње са Римокатоличком црквом, посебно када је у питању Италија, у којој је тих година (1948. и 1953) на изборима требало спријечити комунисте да дођу на власт.

Колика је била подозривост америчке јавности према католичанству, показује и важност „католичког питања” у кампањи Џона Кенедија (John F. Kennedy) за предсједника. Прије Кенедија само један човјек био је кандидат једне од водећих странака за предсједника САД. То је био Ал Смит (Alfred Smith, Jr), такође кандидат Демократске странке, на изборима 1928. Оштра кампања, у којој су републиканци, не бирајући средства, ширили различите неистине потенцирајући Смитову вјеру (између осталог и то да ће се

⁴ „Report from Telegraph Room, week ending October 26 1951”, Independence (Missouri), The Harry S. Truman Presidential Library, Vatican Ambassador File 76-B, према: Nicholson, Jim, *The United States and the Holy See*, Rome, p. 40.

⁵ Френсис Спелман (Frances Spellman, 1889–1967), њујоршки надбискуп од 1939. до смрти, 1946. именован за кардинала.

папа, наводно, након Смитове побједи преселити у Вашингтон), довела је до убједљиве побједи републиканског кандидата Хувера.⁶

И у Кенедијевој кампањи, његова вјера је била једно од кључних питања кампање. Кенеди је морао да објашњава да је он кандидат Демократске странке, који је уз то и католик, а не католички или кандидат Римокатоличке цркве. Такође је морао да демантује гласине да ће, постане ли предсједник, као католик морати да слуша папине савјете. Његово обећање дато у кампањи да неће успоставити дипломатске односе са Светом Столицом (за које се, већ дуже вријеме, залагао његов отац Џозеф) можда је било од кључног значаја за његову веома тијесну побједу над тадашњим потпредсједником Никсоном (Richard M. Nixon). Кенеди не само да није изневјерио дато обећање већ је одлучио да не пошаље представника на отварање Екуменског концила 1962. Дипломата Свете Столице Иђино Кардинале (Igino Cardinale) тражио је од америчког амбасадора у Риму да САД промијене своју одлуку. „САД би (недоласком) у очима многих држава биле у истом броду као и СССР... ако би Света Столица само дала наговјештај да би руско званично присуство било добродошло, Хрушчов лично би био у првом авиону.”⁷ Упркос томе, САД нијесу послале представника на отварање Ватикана II.

Без обзира на то што званични односи између два субјекта нијесу успостављени, а ни неформални контакти, колико нам доступни извори говоре, иако присутни, нијесу били онолико бројни и важни колико је то било могуће у датим временима – не могу се одбацити као случајне паралеле које постоје у унутрашњим односима тих субјеката. Они су свакако имали изузетно важне реперкусије и за спољну политику. Готово у исто вријеме, наиме, долази до велике промјене на челу Римокатоличке цркве, која ће довести до Ватикана II, а са друге стране, долази до краја деценије републиканске владавине у САД, када предсједник постаје Кенеди. Иако не можемо казати да једно произлази из другога, јер би то свакако било претјеривање, не може се занемарити промјена међународне климе до које је дошло концем педесетих година XX вијека. Јован XXIII,

⁶ Херберт Хувер (Herbert Hoover, 1874–1964, предсједник 1929–1933) био је иначе предсједник за чијег мандата је дошло до Велике депресије, након чега је доживио катастрофалан пораз од Ф. Д. Рузвелта.

⁷ Nicholson, *op. cit.*, p. 48–49.

папа од 1958. до 1963. и творац Другог ватиканског концила који је донио вјероватно највећу реформу Цркве у њеној модерној историји, као и Џон Кенеди, људи из различитих *backgrounda*, различитих генерација донијели су амбициозне планове, који ће оставити огроман печат, без обзира на краткоћу времена које су провели на власти. Кенедијев *New Frontier* и *Aggiornamento* у који је кренуо Јован XXIII заувјек ће промијенити САД и Римокатоличку цркву.

Ипак, и поред разумијевања које је постојало између два човјека, који су, стицајем околности, напустили свјетску и животну сцену у размаку од пола године, прије свега чињеница да је Кенеди очекивао изборе 1964. није могла приближити САД Светој Столици. Када се Џ. Ф. К. срео са новоизабраним папом Павлом VI у Риму јула 1963, није клекнуо и пољубио папин прстен, како то раде сви католици, већ се само наклонио и руковао. И на овај начин је показао симболичну дистанцу према Римокатоличкој цркви, коју можда није интимно осјећао, али на коју га је обавезивало америчко јавно мњење. Предсједници који уђи у други мандат по правилу воде слободнију спољну политику, неоптерећени, знајући да ће њихова политичка каријера бити завршена кроз четири године. Могуће да би и Кенеди промијенио спољну политику, укључујући однос према Светој Столици. Но, све спекулације о том питању прекинуо је догађај од 22. новембра 1963.⁸

За разлику од Кенедија, који је, прекинут смрћу, оставио у насљеђе више говоре и визије него дјела, и његовог насљедника Џон-

⁸ Након Кенедија, иако је Римокатоличка црква вјерска организација са највише сљедбеника у САД, са готово четвртином становништва САД као сљедбеницима, тек ће Џон Кери (John Kerry) постати католик – кандидат за предсједника на изборима 2004. године. Међутим, без обзира на вјерски набој евангелиста и других протестантских цркава у вријеме мандата Буша Млађег, тешко да је његова вјерска припадност имала значајнију улогу у његовом тијесном изборном поразу. У односу на вријеме Смита или вријеме Кенедија, вјерска питања постала су мање важна, што показује и кандидатура православца Дукакиса за предсједника 1988, Јеврејина Либермана за потпредсједника 2000, и успјешна кандидатура првог католика потпредсједника САД, Џозефа Бајдена (Joseph Biden), 2008. године. Не случајно, сви поменути кандидати потичу из Демократске странке. Ипак, на предсједничким изборима 2012. кандидат Републиканске странке Мит Ромни (Mitt Romney) мормонске вјероисповијести, постао је први непротестантски кандидат ове странке за предсједника САД.

сона (Lyndon B. Johnson), који је направио револуционарне унутрашње реформе у оквиру свог *Great Society*-а, али је остао осрамоћен на спољнополитичком плану, тек ће Никсон од краја шездесетих година повести стварно и темељито престојавање америчке спољне политике, а тиме и међународне политике.

Никсонова посјета Москви и идеја трилатералне дипломатије, крунисана успостављањем односа са НР Кином, промијениће свијет. Но, премда на знатно нижем нивоу, Никсон је побољшао и односе са Светом Столицом. Хенрија Кабота Лоца (Henry Cabot Lodge), свог потпредсједничког кандидата из 1960, послао је као емисара при Светој Столици, првог након готово двије деценије. Лоц, који је имао плаћене трошкове боравка за себе и своју жену, смјештај у хотелу, као и могућност да за њега послове одрађују службеници амбасаде САД у Италији, ипак није добио плату. Но, без обзира на његов неформални статус, поновно успостављање емисара који је био у контакту са папом и великодостојницима Римске курије, имало је значаја за развој сарадње, или макар, размјене информација, о питањима помоћи земљама у развоју, статусу америчких заробљеника у Вијетнаму, европске безбједности, статуса Цркве у ЧССР и Пољској, статусу Јерусалима и другим важним питањима. Након доласка на власт предсједника Картера (Jimmy Carter), Лоц ће бити замијењен, али неформални односи настављени. Ипак, Картер, предсједник у једном мандату, чији је мандат, међутим, стицајем околности коинцидирало са чак три понтификата, није начинио већи пробој у сарадњи са Римокатоличком црквом, сем што је постао први предсједник који је био домаћин једном папи у Бијелој кући. Тек ће доласком предсједника Регана (Ronald Reagan) на чело САД Јован Павле II добити на челу САД човјека сродног начина размишљања, и њихов однос ће бити покретач приближавања САД и Свете Столице, које не смије бити посматрано изван ширег контекста времена које су њих двојица (уз још неке лидере, прије свега британску премијерку Маргарет Тачер) обиљежили.

РЕГАН И ЈОВАН ПАВЛЕ II: УСПОСТАВЉАЊЕ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА И САВЕЗНИШТВО

Роналд Реган је сматрао да САД не треба да наставе са политиком детанта, већ да, путем притисака и повратка наоружавању исцрпе, и у коначници сруше комунизам, којег је перципирао као

главну опасност и пријетњу за слободу, права човјека и свјетски мир. Пољски папа Карол Војтила (Karol Józef Wojtyła), према којем је Реган од почетка гајио дубоко поштовање, био је у том смислу природан савезник и истомишљеник, тим прије што је управо Пољска, више него било која друга земља лагера, сматрана слабодом тачком, од које може почети процес разградње цијелог Источног блока. Већ као кандидат за предсједника 1979. године Реган је гледао пренос папине посјете Варшави и био је дирнут и свјестан снаге коју папина порука носи и њеног значаја и за америчку спољну политику. Након састанка предсједника и папе 7. јуна 1982, биће започета дубља сарадња САД и Свете Столице, оличена не само у духовном савезништву већ и у конкретној сарадњи на помоћи покрету Солидарност. Овај састанак је у двојници државника потврдио узајамне симпатије које су постојале и од раније. Иако се разне теорије завјере исплетене око састанка не могу потврдити фактима⁹, ипак је ово био, премда не први састанак челника највеће политичке силе, и највеће духовне силе Запада, али први на којем су њих двојица имали упадљиво подударне ставове о неким фундаменталним питањима савремених међународних односа. Након тога, уз помоћ Римокатоличке цркве у Пољској, у ту земљу су увезени радио и факс апарати, штампарије, пропагандни материјали и друга средства од користи за дисидентски покрет. Што се тиче САД, иако је број „активних” вјерника (оних који седмично иду у цркву) знатно опао са три четвртине на половину између 1958. и 1984, ипак је Црква имала доста већу активност вјерника у САД него у Енглеској, Канади, Бразилу или Француској (гдје их је 1995. било само 12%)¹⁰ па је и њен утицај остајао значајан.

Логичан наставак конкретне сарадње било је да се и формално успоставе дипломатски односи. Вилијем Вилсон (William Wilson), Реганов емисар при Светој Столици, једном приликом је рекао: „Када у потпуности схватите да представљате предсједника политички, економски и војно најважније земље свијета, код шефа најважнијег ентитета на свијету у духовном и моралном смислу, почињете да схватате да сте на врло важној позицији. Када сте на та-

⁹ Weigel, George, *Witness to Hope: The Biography of John Paul II*, New York, 2009, p. 441–442.

¹⁰ Chester Gillis, *Roman Catholicism in America*, New York, Chichester, 1999, p. 24.

квој позицији, а нијесте амбасадор, почињете да се питате зашто”.¹¹ Чини се да је Реган преломио након сусрета са државним секретаром Свете Столице, Казаролијем (Agostino Casaroli). Преостало је само да добије подршку Конгреса. У ранијим временима, то је била главна кочница за предједника. Међутим, у измијењеним околностима, а имајући у виду и велику упорност Роналда Регана да оствари то што је наумио, успостављање односа постајало је извјесно. На приједлог конгресмена Заблоцког (Clement J. Zablocki, католик из Демократске странке) у Представничком дому, а на приједлог сенатора Лугара (Richard Lugar, методиста, републиканац) у Сенату, отворен је простор предједнику да именује амбасадора при Светој Столици. Лугаров приједлог, усвојен једногласно, у ствари се односио на укидање одлуке Сената из 1867, којом је, због смањења трошкова, укинута посланство САД у Папској држави. У складу са одлуком Конгреса, Реган је 10. јануара 1984. године именовано Вилсона за првог америчког амбасадора при Светој Столици. Иако је ова одлука наишла на критике, међу којима су доминирале протестантске групе, од којих су дошле и тврдње да је ријеч о прецеденту, и да ће на основу тога САД моћи да пошаље амбасадора у Меку, или при некој другој вјерској организацији, укључујући и њихове, јавно мњење и штампа су углавном подржали предједникову одлуку. Било је напада и од Реганових политичких противника који су подржавали успостављање односа, али су сматрали да је предједник искористио дати тренутак за другу кампању, како би придобио католичке гласове.¹² Ипак, Вилсон је, без много отпора, потврђен у Сенату 81: 13, и тиме је сарадња САД и Римокатоличке цркве добила и формалан оквир. Света Столица је именовала нунција у Вашингтону и то је био надбискуп Пио Лаги (Pio Laghi).

Реган је добро разумијевао важност Римокатоличке цркве и значај сарадње са Светом Столицом и папом како би комунизам

¹¹ Nicholson, op. cit., p. 55.

¹² Испоставило се да ти гласови неће бити од пресудне важности јер је у новембру Реган победио Волтера Мондејла (Walter Mondale), нанијевши му најтежи пораз на предједничким изборима у послератној историји. Од тада, гласови америчких католика ће постати пресудни *swing votes*, односно језичак на ваги који одлучује ко ће бити изабран за предједника. O'Toole, James M., *The Faithful: A History of Catholics in America*, Cambridge, London, 2008, p. 263.

био побдијећен. Реган је био презбитеријанац и најубдијећенији протестантски вјерник на челу САД у модерном времену (до Џорџа Буша Млађег). Зато дјелује парадоксално да је он био истовремено амерички предсједник који је имао најближи однос и најбоље се разумио са папом. Но, управо значај тренутка и важан заједнички спољнополитички циљ ујединили су двојицу државника. Заједнички прокламовани циљеви обје стране били су промовисање вјерских слобода (прокламованих још као једна од Рузвелтове четири слободе), правде и владавине права и вјерске и међуетничке толеранције.¹³ Ипак, морамо споменути да је чак и тада папа налазио критичке ријечи за капитализам, премда га је, у датом историјском контексту, природно претпостављао социјалистичком систему.

Реган, опсједнут комунизмом, који је поредио са злом библијских размјера, знао је да има истомишљеника у Каролу Војтили који је долазио из земље која је тешко подносила совјетску доминацију. Стога је и блиска дипломатска сарадња и размјена амбасадора била логичан потез, а тренутак је био прави. Када Труман није успио да пошаље Кларка (и то, тада само као емисара), његова популарност била је на веома ниском нивоу. Истовремено, у Ватикану је столовао папа Пије XII, праћен сумњичавошћу због његовог дјеловања током Другог свјетског рата, а свијет је тек улазио у хладни рат. Године 1984. Реган је хватао залет за нову велику побједу на изборима, враћајући подршку коју је на изборима за Конгрес 1982. био изгубио, а на челу Цркве се налазио веома популарни и поштовани папа. Такође, свијет је био већ више од три деценије измучен хладним ратом, и сви потези који би могли довести до његовог завршетка и учвршћивања свјетског мира и стабилности, наилазили су на подршку. У том смислу, приближавање и савезништво САД и Свете Столице било је плод промијењених односа и појаве нових личности током претходних година.

ОДНОСИ СВЕТЕ СТОЛИЦЕ И ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ У ХЛАДНОРАТОВСКОМ ПЕРИОДУ

Од Акта о супремацији из 1559, донијетог након смрти контра-реформаторске владарке Мери Тјудор (Mary Tudor), као и Закона

¹³ *Vatican City: Country Study Guide – Strategic Information and Developments*, Washington, 2013, p. 17.

о правима из 1689, након Славне револуције која је довела на трон Виљема и Мери¹⁴, сматрано је упитним да ли Енглеска (односно, касније, Велика Британија) уопште може имати дипломатске односе са Светом Столицом.¹⁵

Током највећег дијела XX вијека, дипломатски односи нијесу били успостављени иако је Британија имала представника у Риму, а Света Столица апостолског делегата у Лондону. Између двије стране односи нијесу били најбољи у свјетским ратовима, а посебно када је у питању Први свјетски рат, када је Света Столица, на челу са Бенедиктом XV, без обзира на прокламовану неутралност, посматрана као савезник Њемачке и Аустроугарске. Такође, током прве половине вијека, било је разилажења између Лондона и Ватикана по питању католичких земаља под британском влашћу, Ирске и Малте, као и статуса Палестине, тада под британском управом.

Британско представништво при Светој Столици настало је децембра 1914. када је њена влада послала у Рим Хенрија Хауарда (Henry Howard) као изасланика који је требало да пренесе честитке папи Бенедикту XV на избору, и да потом остане тамо како би одржавао контакте са Светом Столицом, код које је, како су се прибојавале британске власти, Њемачка имала велики утицај. И након што је рат завршен, британски представник је остао, а од 1926. представништво је званично укључено, као легација, у британску дипломатску мрежу, и дјеловало је тако и током Другог свјетског рата.

С друге стране, апостолски делегат у Лондону именован је тек 1938. године, а за именовање нунција постојале су сметње, не само код британских власти и Англиканске цркве, већ и код локалне католичке цркве, која се прибојавала да би доласком нунција биле нарушене неке специфичности британске католичке цркве.¹⁶

Током поратног периода дошло је до побољшања односа између Свете Столице и Велике Британије јер, премда Пије XII није видио некатоличку Британију као дио његове визије Европе, али је, са друге стране, као и САД, она била дио НАТО алијансе, који је

¹⁴ Виљем и Мери (William III and Mary II) ступили су на трон као сувладари, отворивши пут реформи која је дефинитивно ограничила власт владара и потврдила превласт англиканизма над католичанством.

¹⁵ Denza, Eileen, *Diplomatic Law*, Oxford, 1998, p. 24.

¹⁶ *Anglo-Vatican relations, 1914–1939: confidential annual reports of the British ministers to the Holy See*, edited by Thomas E. Hachey, Boston, 1972, p. XXIII.

постајао најважнији бедем против надирућег комунизма. Концилске папе, окренуте дијалогу и са нехришћанима, природно су благонаклоније гледали и на сарадњу са Англиканском црквом. Током понтификата Павла VI почело је ново доба у англиканско-католичким односима. Папа је називао Англиканску цркву *вољеном сесџром*, и у Ватикану је у више наврата примио кантерберијског надбискупа. У Риму је основан Англикански центар, а дијалог двије цркве је институционализован кроз стварање ARCIC-а, Англо-римокатоличке међународне комисије. Односи су касније поремећени одлуком Англиканске цркве да жене могу бити свештеници, но, у постконцилском периоду када долази до приближавања и Свете Столице и британске државе, значајну потпору томе дало је и католичко-англиканско зближавање.¹⁷

Упркос постконцилским помацима, велики пробој у односима Велике Британије и Свете Столице наступио је након доласка Маргарет Тачер (Margaret Thatcher) на мјесто британског премијера. О политичкој и економској ситуацији у тој земљи средином седамдесетих година не треба говорити много – Британија је преживљавала *Зиму незадовољсџива*, а у политичком смислу је била у великој мјери маргинализована у међународним односима. Долазак Маргарет Тачер на власт 4. маја 1979. године донио је велике промјене на свим пољима унутрашње и спољне политике, па и у сегменту који се односи на односе са Светом Столицом. Маргарет Тачер је у мемоарима, по силаску с власти, казала да је предсказање за крај комунизма видјела у избору Јована Павла II 1978. године.¹⁸ Иако није била католикиња, Маргарет Тачер је подигнута у строгом методистичком духу, те је стога налазила духовну блискост са конзервативним Војтилом (као, уосталом, и са америчким предсједником Реганом). Као три кључна разлога за престанак напредовања социјализма (који је отприлике коинцидирао и са њеним доласком на власт), Тачер наводи то што су, према њеном мишљењу, комунисти постали арогантни, што се видјело из инвазије на Авганистан, и доласке на власт Регана и Јована Павла II.¹⁹ Иако је током седамдесетих година двадесетог вијека дошло до ерупције

¹⁷ *Encyclopedia of the Vatican and Papacy*, edited by Frank J. Coppa, London, 1999, p. 28.

¹⁸ Thatcher, Margaret, *Path to Power*, London, 1995, p. 345.

¹⁹ *Ibidem*, p. 371–372.

међурелигијских сукоба у Сјеверној Ирској, у остатку Уједињеног Краљевства међувјерски антагонизам, посебно од стране англиканаца према римокатолицима, готово да је нестао. Изузетак, очит анахронизам, била је забрана британском монарху да ступи у брак са особом католичке вјере, реликт из времена Хенрија VIII и његових негативних искустава из брака са католикињом.²⁰

Наговјештавајући успостављање дипломатских односа између Свете Столице и САД, Света Столица је успоставила пуне дипломатске односе, на нивоу амбасадора, са Великом Британијом 1982. године. Исте године, ускоро након тога, уследила је прва *hacioralna* посјета Јована Павла II Великој Британији. Ова посјета је учврстила побољшане односе двије цркве, а популарност тада релативно младог папе довела је до тога да су мисама присуствовале стотине хиљада људи. Ипак, до посјете умало није дошло због наступања Фокландског рата, тако да, иако је она остварена, није дошло до сусрета између папе и премијерке Тачер. Историјска посјета Британији била је обиљежена и заједничком службом у Кентербериској надбискупији, последице које је оформљена и Англо-римокатоличка међународна комисија (ARCIC II, оснажена верзија прве комисије која је почела са радом 1970).²¹ Прву *државну* посјету, међутим, оствариће тек папа Бенедикт XVI три деценије касније.²²

ОДНОСИ СВЕТЕ СТОЛИЦЕ СА ФРАНЦУСКОМ У КОНЦИЛСКОМ И ПОСТКОНЦИЛСКОМ ПЕРИОДУ

Односе Свете Столице и Француске у концилском периоду обиљежила је, као и, уосталом, цио тај период француске историје, доминантна личност предсједника Шарла де Гола (Charles de Gaulle). Де Гол је желио да унесе промјене у француску и европску дипломатију. Прије свега, сматрао је да Француска треба да буде враћена на мјесто које јој припада – водеће европске силе. Такође, сматрао је да, са успоном Француске, треба да дође и до повраћаја мјеста цијеле Европе у свијету. Европа је поново требало да постане

²⁰ Atkin, Nicholas, Tallett, Frank, *Priests, Prelats, and People, A History of European Catholicism since 1750*, London, New York, 2003, p. 287.

²¹ *The Legacy of John Paul II*, Edited by Gerald O' Collins and Michael Hayes, London, New York, 2008, p. 127.

²² <http://www.bbc.com/news/uk-11186463>

значајан и независан играч на свјетској позорници, а не игралиште за исказивање надмоћи двију суперсила које су је, према његовом мишљењу, гушиле.²³ Европско економско чудо које ју је за кратко вријеме уздигло из пепела као економску силу на свјетском нивоу, није било у складу ни са политичком, а посебно не са војном силом коју је Европа имала, и то је, према генералу Де Голу, требало да буде промијењено.

Долазак Де Гола на власт догодио се готово истовремено са избором Јована XXIII за папу. Ове промјене ће довести до приближавања Француске и Свете Столице. У том периоду, француски амбасадор при Светој Столици имаће ријетку привилегију да се два пута годишње сријеће са папом, као и са државним секретаром Свете Столице, а сваке седмице са секретаром Свете конгрегације за изванредне црквене послове, који је тада водио спољне послове Свете Столице.²⁴ Блискост коју показује према Светој Столици, и значај који придаје односима Француске са њом предсједник Де Гол је показао именовањем свог блиског сарадника, Ренеа Брујеа (René Brouillet) за амбасадора при Светој Столици 1963. године. Брије је био стари Де Голов сарадник, коме је у кризним годинама било повјерено бављење врло осјетљивим алжирским питањем, да би потом био именован за шефа кабинета предсједника. Односи између Свете Столице и Француске били су у том периоду тако добри, да их Гве (Sébastien Gué) упоређује са односима из времена *Ancien Régime*. И вјероватно је да се конзервативни политичар, са друге стране свјестан потребе за реформама, нашао на неки начин близак са Јованом XXIII, који је годинама живио у Паризу, као и његовим насљедником и сљедбеником, Павлом VI који су такође тежили спровођењу револуционарних промјена система на чијем су се челу нашли. Ипак, није било тешко имати најбоље односе са Римокатоличком црквом још од времена бурбонске рестаурације, када се узме у обзир како су се развијали односи Цркве и француске државе од Јулске револуције до IV републике (с изузетком наизглед необичне чињенице да је посљедњи чувар тад већ малене Папске државе био Наполеон III).

²³ Keylor, William R, *A World of Nations: International Order since 1945*, Oxford – New York, 2003, p. 125.

²⁴ Gué, Sébastien, *La France et ses relations avec le Saint-Siège, 1958–1969*, Relations internationales 2005/02 (n° 122), editeur P. U. F, p. 34.

Премда приближавање двије стране може да се веже у највећој мјери за личности концилских папа и генерала Де Гола, у чијој визији европских односа је и Света Столица имала своје мјесто, ипак не треба занемарити и догађај из њихових односа који је доласку ових личности непосредно претходио. Наиме, предсједник IV републике, Рене Коти (René Coty), посјетио је 1957. тадашњег папу Пија XII, и тако постао први шеф француске државе у посјети Ватикану, још од Шарла VIII који је био у Риму 1495 (а који је и сам био први француски монарх у посјети папи још од Карла Великог, седам вјекова раније).²⁵ Ипак, не занемарујући симболички значај посјете предсједника Котија, треба нагласити да је он био (као и његов претходник, Венсан Ориол /Vincent Auriol/), институционално нејак и без велике политичке тежине да би истински донио промјене које су носиле више од симболике. Зато ће двије посјете предсједника Де Гола, прво Јовану XXIII, 1959. године, па Павлу VI, 1967. године, имати већи значај, јер ће учврстити личне контакте и потврдити разумијевање и поштовање које је постојало између творца Пете републике и концилских папа.

Најважније питање у односима Свете Столице и Француске у то вријеме, које је доминирало и њиховим ранијим односима, није се, међутим тицало међународних односа, већ конкретне ствари – именовања бискупа Римокатоличке цркве у Француској. Још од васпостављања дипломатских односа између два субјекта, 1921. године, премда је канонско право то право сачувало искључиво за папу, остављена је могућност да француска влада каже, уколико има, нешто у политичком смислу против кандидата којег Света Столица предлаже за бискупа. Тиме је, у ствари, на неформалан начин, француска власт укључена у поступак именовања бискупа у тој земљи. У систему Пете републике, који је поставио предсједника Републике као неприкосновени врх пирамиде власти, и његово мишљење је потребно прије него француске власти пошаљу одговор Светој Столици. Света Столица свакако не сматра ову процедуру неким тражењем акредитива од Француске, задржавајући за папу неприкосновено право, но, тежећи добрим односима са Француском, тешко је замисливо да би папа именовао за бискупа особу против које власти имају политичке резерве.

²⁵ Ibidem, p. 33–45.

Поред природног интереса којег је генерал Де Гол показивао за именовање француских бискупа, француски предсједник је показао велико интересовање за избор новог папе 1958. године. Након дугог понтификата Пија XII, Француска је могла очекивати промјену политике Свете Столице. Она, међутим, није жељела бити само посматрач, већ и активно дјеловати у мјери могућег, а имала је потенцијал за то будући да је број француских кардинала на конклави био највећи након италијанских. Имати папу који благонаклоно гледа на Француску, а тако и обезбједити сарадњу француских власти и локалне цркве, био је значајан комад мозаика који је градио нови предсједник. Француска се није помирила са губитком статуса свјетске силе коначно потврђеним губитком Вијетнама, а потом и Суецком кризом. Такође, она је била пред губитком колонијалне империје у Африци, а уз то нестабилна изнутра, па је тражила повратак макар дијела старе славе и угледа. Де Гол је низом резова, укључујући доношење новог устава и закључивање Евијанског споразума, али још више, промјеном начина размишљања који је водио самосталнијој спољној политици, која је надилазила блоковску подјелу, дјеловао у том смјеру. Иако је Француска била одвећ слаба да гради визију новог поретка, Де Голова држава је повратила изгубљени национални понос, превазишла дубоку подијељеност с краја педесетих, наставила економски процват познат као *les trente glorieuses* и учинила земљу нуклеарном силом. Што је још важније за међународне односе, Француска је, након совјетско-кинеског разилажења, допринијела даљем нарушавању монолитног биполаризма, што ће у комбинацији са успоном Покрета несврстаних створити погодну основу за почетак дејантата. Француско иступање из војних структура НАТО-а неће међутим довести у питање њену супротстављеност комунизму, што је Де Гол показао и кроз чврсту подршку Кенедију током Кубанске кризе. Француска која не размишља по строго блоковским линијама и која је отворена за дијалог са источноевропским земљама, а да при том не доводи у питање тековине западне демократије, и с тим у вези, мјесто које има Црква, логично је давала значај томе ко ће сједјети на мјесту Светог Петра.

Одмах након смрти Пија XII, Де Гол је позвао у Париз француског амбасадора при Светој Столици Ролана де Маржериа (Roland de Margerie). Разматрајући профил потенцијалних канди-

дата, предсједник и амбасадор су били итекако свјесни значаја који конклава из 1958. може имати и за Цркву, али и за Француску и свијет. Закључак до којег су дошли био је да би било добро изабрати папу који има прогресивну оријентацију, који је умјерен, благонаклоно гледа на Француску, и има разумијевања за улогу коју она игра у свијету.

Анализирајући потенцијалне кандидате, Де Гол је одмах елиминисао као непожељног надбискупа Палерма, кардинала Руфинија (Ernesto Ruffini) који је био познат као изразито реакционаран, што ће показати и касније, својим противљењем одлукама Другог ватиканског концила. Такође, сматрао је да треба спријечити и избор кардинала Пицарда (Giuseppe Pizzardo), који је, поред тога што је био конзервативан, био познат и по својим антифранцуским осјећањима. Одбацујући и водеће кандидате „слијева”, надбискупа Болоње Леркара (Giacomo Lercaro), и „здесна”, кардинала из Римске курије Отавијанија (Alfredo Ottaviani), процјењујући да не постоји могућност да добију већину, генерал Де Гол је дошао до закључка да највеће шансе да буде изабран има патријарх Венеције Ронкали. Он је истовремено и највише одговарао опису идеалног кандидата за Француску којег је Де Гол дао на почетку анализе.²⁶

Дакле, иако је избор Ронкалија за папу касније оцјењиван као изненађење, иако је могуће да је он био истински изненађен, што потврђује и анегдота да је имао купљену повратну карту за Венецију, ипак је тај избор пажљиво припреман.²⁷ Одмах по састанку, Де Маржери је отишао у Рим како би обавио низ важних неформалних разговора. С обзиром на ауторитаризам Пија XII који је волио да дјелује самостално и који није често окупљао кардинале, Де Маржери је имао веома драгоцјену улогу. Као неко ко је био добар познавалац прилика у Ватикану и ко је познавао неке кардинале боље него што су се они познавали међусобно, Де Маржери је кренуо у лобирање. У том смислу, значајан је био састанак са антиохијским патријархом Игњацијусом Габријелом I Тапоунијем (Ignatius Gabriel I Tarrouni). Тапоуни је дао подршку избору Рон-

²⁶ Ibidem, p. 40.

²⁷ Да се није радило о великом изненађењу за јавност, показује и текст „Papal possibilities” објављен у „Time”-у 20. октобра 1958, гдје је међу осам водећих кандидата уврштен и Ронкали. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,863974,00.html>

калија, и казао амбасадору да га може сматрати „седмим француским кардиналом”. Након неуспјеха да иједан кандидат добије већину на почетку конклаве, „француски блок” је иступио уједињено, што је, уз подршку других „страних” кандидата вјероватно било кључно за избор венецијанског патријарха за папу. Приликом пријема акредитива од стране амбасадора Де Маржерија, папа Јован XXIII је истакао да неће заборавити подршку коју је добио са француске стране приликом избора, и још једном нагласио своје симпатије према Француској. Искрене симпатије према земљи у којој је живио осам година, Јован XXIII ће показивати до краја понтификата, и то ће значајно учврстити односе Француске и Свете Столице, који су историјски били веома проблематични, и по правилу хладни и дистанцирани. Француска ће подржавати папин план за *aggiornamento*, одлуке Ватикана II, а и папске енциклике ће наићи на позитиван пријем. На новој конклави, овај пут без много анализа, француски кардинали, уз благослов државе, подржаће кардинала Монтинија као природног сљедбеника Јована XXIII. Он ће, као и папа Ронкали, када постане Павле VI имати симпатије према Француској.

Чињеница да је Француска имала улогу у избору концилских папа (која је несумњива, премда тачну мјеру утицаја не можемо израчунати с обзиром на тајност која је наметнута процесу избора папе), што их је на неки начин обавезивало на позитиван однос према њој, није ипак била једино што је повезивало Француску и Свету Столицу тог времена. Политика коју је водила Де Голова Француска наилазила је на разумијевање у Ватикану. Наиме, након регулисања питања именовања кардинала, а потом и рјешења односа државе и приватних црквених школа, није било отворених значајних питања која би оптерећивала њихове билатералне односе. Након рјешења алжирског питања, о коме се Света Столица није изјаснила ни за суверенистичко ни за интегралистичко рјешење, али је имала разумијевања за Де Гола, и на крају је подржала Евијански споразум, није било ни међународног проблема који их је потенцијално могао ставити на супротне стране. То је отворило пут сарадње Свете Столице и Француске на међународном плану. Француској је била добро дошла свака подршка у њеном окретању ка самосталнијем дјеловању, док је Црква ту видјела

начин да уз помоћ једне значајне земље евентуално постигне неки од сопствених циљева.

Прије свега, нова политика Француске, која је тежила надилажењу блоковских подјела, била је потпуно у сагласју са концилском политиком Свете Столице. Отварање дијалога са Совјетским Савезом (којег је Де Гол увијек упорно називао „Русија“) текло је упоредо са смекшавањем односа Свете Столице према њему, што је оличено и у неформалном пријему кћерке и зета Никите Хрушчова код папе. И у вријеме Павла VI биће настављене консултације између Свете Столице и Француске поводом односа са СССР-ом. Тако ће папа и француски амбасадор размијенити мишљење о састанку Павла VI и министра Громика, истовремено разговарајући и о скорој посјети предсједника Де Гола Москви. Павле VI је тражио да Де Гол, ако је то могуће, на неки начин помогне католицима у Совјетском Савезу. Папину молбу француски предсједник ће испоштовати. Нашавши се у Лењинграду у недјељу, Де Гол је присуствовао миси у једној католичкој цркви. На тај начин, он је, индиректно и без ријечи, али јасно и ефектно, показао подршку и интересовање које постоји на страни Француске за католичке вјернике у Совјетском Савезу. Ово је био сублимат политике блиских односа и разумијевања који су карактерисали релацију Париз – Ватикан током шездесетих година.²⁸

Посјета Де Гола Совјетском Савезу, јуна 1966. године, представљала је врхунац детанта у француско-совјетским односима. Де Голу је приређен топао дочек, гостовао је на државној телевизији и на универзитету. Постао је први западни лидер који је посјетио космодром Бајконур, гдје је присуствовао лансирању сателита. Декларација на крају посјете најавила је научну и културну сарадњу двије земље, као и успостављање директне линије између Кремља и Јелисејске палате. Исте године шеф француске дипломатије Морис Кув де Мирвил (Maurice Couve de Murville) посјетио је Праг, Букурешт, Будимпешту и Софију, развијајући културну сарадњу, а у децембру је совјетски премијер Косигин дошао у узвратну посјету Паризу, гдје је такође био топло дочекан.²⁹ Сви ови догађаји представљају промјену француске спољне политике, која, у конач-

²⁸ Gue, *op. cit.*, p. 45.

²⁹ Keylor, William R., *op. cit.*, p. 129.

ници, није уродила жељеним плодом, јер су неке Де Голове претпоставке биле погрешне, но, ипак су представљали значајан дио једне шире слике свијета који се мијења, свијета детанта у коме је своје мјесто нашао и *aggiornamento* Свете Столице.

Упоредо с отварањем према Источном блоку, још једно значајно питање у међународним односима ујединиће Свету Столицу и Француску. Деколонизација и помоћ земљама у развоју, на коју је стално позивао Павле VI (у познатом домбајском говору, као и енциклици *Populorum Progressio*) такође ће наићи на подршку Француске. Интерес Француске био је свакако првенствено да задржи политички и економски утицај у бившим колонијама, но, без обзира на мотиве, то је јесте поставило на исте линије дјеловања као и Свету Столицу. Када га је Шарл де Гол посјетио 31. маја 1967. године, Павле VI је посебно нагласио примјер француске великодушности према државама Трећег свијета.³⁰

Након Де Голове посјете, и остали предсједници V републике срели су се са папама, било у приватним аудијенцијама или државним посјетама Ватикану, било као домаћини челнику Римокатоличке цркве у посјети Француској. Једини изузетак је био предсједник Жорж Помпиду (*Georges Pompidou*) који никад није посјетио Ватикан током свог петогодишњег боравка у Јелисејској палати. То је дијелом био израз његове политике која је била изразитије секуларна од Де Голове, али и одраз политичке климе у Француској након догађаја из 1968, који су унијели већу дистанцу у односе између државе и цркве.³¹

Иако је избор Јована Павла II у Француској у почетку примљен с опрезом, временом је Војтила постао популаран и у тој земљи. Лаичка Француска није се мирила са његовим конзервативизмом, а долазак Митерана (*François Mitterrand*), првог социјалисте на челу V републике, на власт, свакако је учинио да папа у лидерима неких других западних земаља, без обзира што нијесу били римокатолици, види ближе духовне савезнике. Када је папа први пут посјетио Француску, маја 1980. године, та посјета „најстаријој кћери Цркве” имала је посебну тежину, јер се радило о првој посјети на-

³⁰ Gue, op. cit., p. 45–46.

³¹ <http://www.la-croix.com/Actualite/France/Les-presidents-francais-et-le-pape-des-rencontres-rituelles-2014-01-10-1087504>

кон Наполеонових ратова. Папа је био забринут због трендова секуларизације у земљи у којој је 85% становника крштено, но мање од 20% иде у цркву. И у самим политичким круговима Француске постојао је амбивалентан однос. Актуелни предсједник Валери Жискар Дестен (Valéry Marie René Giscard d'Estaing) приредио му је свечани дочек, но на церемонијама су изостали представници опозиционе Социјалистичке партије, а њен предсједник (и, кроз годину дана, предсједник Француске), Митеран, био је присутан на пријему у Јелисејској палати у државном, а не партијском својству. Наглашавајући компликованост француске политичке сцене, међутим, дугогодишњи лидер комуниста Жорж Марше (Georges Marchais) разговарао је с папом, и врло благонаклоно је гледао на његову одлуку да служи мису у Сен Денију, који је био радничко насеље и упориште Комунистичке партије Француске. Један комунистички функционер чак је папу упоредио са Хрушчовом јер је, свако у свом времену, „био ходочасник мира у напетом свијету”.³²

Ипак, Јован Павле II је волио Француску. Поред традиционалне пољске франкофилије, он је носио и љубав према француском језику, који је био први страни језик који је учио. У једном од посљедњих писама француским бискупима, он је чак прихватио француски лаицизам³³, а Француска је била земља коју је, након родне Пољске (9 посјета), најчешће посјећивао. У тој земљи је боравио осам пута, укључујући своје посљедње пасторално путовање, у светилиште Лурд, августа 2004. године.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] *Anglo-Vatican relations, 1914–1939: confidential annual reports of the British ministers to the Holy See*, edited by Thomas E. Hachey, Boston, 1972.
- [2] Atkin, Nicholas, Tallett, Frank, *Priests, Prelats, and People, A History of European Catholicism since 1750*, London, New York, 2003.
- [3] Chester Gillis, *Roman Catholicism in America*, New York, Chichester, 1999.
- [4] Denza, Eileen, *Diplomatic Law*, Oxford, 1998.
- [5] *Encyclopedia of the Vatican and Papacy*, edited by Frank J. Coppa, London, 1999.

³² Hanson, Eric O., *The Catholic Church in World Politics*, Princeton, 1987, p. 20.

³³ Рикарди, Андреа, *Папа Раџиниер и наслеђе Војишиле*, у: Лимес плус, 2/3, 2006, Београд, стр. 10.

- [6] *FDR, the Vatican, and the Roman Catholic Church in America, 1933–1945*, Edited by David B. Woolner and Richard G. Kurial, New York, Basingstoke, 2003.
- [7] Gué, Sébastien, *La France et ses relations avec le Saint-Siège, 1958–1969*, Relations internationales 2005/02 (n° 122), editeur P. U. F.
- [8] Hanson, Eric O., *The Catholic Church in World Politics*, Princeton, 1987.
- [9] Keylor, William R., *A World of Nations: International Order since 1945*, Oxford, New York, 2003.
- [10] Nicholson, Jim, *The United States and the Holy See: the Long Road*, Rome, 2002.
- [11] O' Toole, James M., *The Faithful: A History of Catholics in America*, Cambridge, London, 2008.
- [12] Рикарди, Андреа, *Пана Раџингер и наслеђе Војмиле*, у: Лимес плус, 2/3, 2006, Београд.
- [13] Thatcher, Margaret, *Path to Power*, London, 1995.
- [14] *The Legacy of John Paul II*, Edited by Gerald O' Collins and Michael Hayes, London, New York, 2008.
- [15] *Vatican City: Country Study Guide – Strategic Information and Developments*, Washington, 2013.
- [16] Weigel, George, *Witness to Hope: The Biography of John Paul II*, New York, 2009.
- [17] <http://www.bbc.com/news/uk-11186463>
- [18] <http://www.la-croix.com/Actualite/France/Les-presidents-francais-et-le-pape-des-rencontres-rituelles-2014-01-10-1087504>
- [19] <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,863974,00.html>

Boris VUKIĆEVIĆ

THE HOLY SEE AND THE LEADING WESTERN COUNTRIES
– THE UNITED STATES, GREAT BRITAIN AND FRANCE –
DURING THE COLD WAR ERA

Summary

The Holy See had the important role in the Cold War diplomacy. No matter it obviously sided with western countries in the bipolar world of the mid-twentieth century, it still needed to overcome certain problems it had with major western countries of that era – the United States, Great Britain and France.

Although the informal relations were established during President Franklin Delano Roosevelt administration, the Holy See and the USA established diplomatic relations only in 1984. It was result of close partnership between Pope John Paul II and President Ronald Reagan. During the same pontificate, the full relations between the United Kingdom and the Holy See were recognized, with full ambassadors named and the first papal visit to Great Britain organized in 1982.

The relations with France were more complex and nuanced. Although there was a long standing conflict between the country's secular establishment and the Church, France maintained good relations with popes of Vatican II and had an important role in the election of John XXIII.